

Peter Achterberg en Erik Snel

HET EINDE VAN DUURZAME ARMOEDE?

Over 'vertijdelijking' en 'verduurzaming' van armoede¹

Om verschillende redenen stellen bekende individualiseringssociologen als Ulrich Beck en Antony Giddens dat armoede in laat-moderne samenlevingen een steeds tijdelijker fenomeen wordt en dat het daarmee eerder verspreid raakt over de hele bevolking. Vroeger of later, zo betogen zij, komt iedereen wel een korte periode in aanraking met armoede. In dit artikel onderzoeken Achterberg en Snel de houdbaarheid van deze *vertijdelijkingsthese* voor Nederland aan het einde van de vorige eeuw.

Inleiding

Individualisering is volgens veel hedendaagse theoretici kenmerkend voor de laatmoderne samenleving (Beck 2000; Beck en Beck-Gernsheim 2002; Giddens 2000). Individualisering beïnvloedt niet alleen het religieuze leven van mensen (Bruce 2002) en hun politieke standpunten (Rose en McAllister 1986), maar ook sociale ongelijkheid in de hedendaagse samenleving. Volgens Beck (1992) is sprake van een 'individualisering van sociale ongelijkheid': economische marginaliteit, armoede en werkloosheid zijn niet meer vaststaande kenmerken van bepaalde, afgebakende sociale categorieën, maar levensgebeurtenissen die veel mensen kunnen overkomen, maar doorgaans van voorbijgaande aard zijn. Individualisering slaat volgens Beck op de algemene tendens in laatmoderne samenlevingen dat individuele levens van mensen niet meer volgens vaststaande, sociaal-voorgeprogrammeerde banen verlopen. De individuele levensloop wordt veel meer dan vroeger bepaald door bewuste keuzes van mensen of ongewenste levensgebeurtenissen. Veranderingen in de individuele biografie brengt vaak een risico op armoede en werkloosheid met zich mee, maar ook mogelijkheden om uit armoede of uitkeringsafhankelijkheid te ontsnappen. Het effect is, aldus Beck, dat armoede en werkloosheid veel meer dan voorheen een tijdelijk verschijnsel in de individuele biografie van mensen is (Beck 1992; vgl. Snel en Karyotis 1998; Snel en Engbersen 2000).

Beck's these van de 'vertijdelijking' (*temporalisation*) van armoede en werkloosheid sluit nauw aan bij de uitkomsten van het zogenaamde dynamisch armoedeonderzoek. Kenmerkend voor deze benadering van armoedeonderzoek is dat, gebruikmakend van longitudinale inkomensdata, armoedeperiodes (*spells*) in kaart worden gebracht. Dit geeft een veel nauwkeuriger beeld van de verhouding tussen het aantal langdurige en kortdurende armen in een land (op deze methodologische kwestie komen we hierna terug). De centrale uitkomst van dit dynamisch armoedeonderzoek is dat het aandeel duurzame armen in de totale armoedepopulatie vaak wordt overschat. Zo stellen Bane en Elwood (1986: 1) in een klassiek geworden artikel: '[...] *the bulk of the poor were poor for only a few years. The research also showed that the poor were a very heterogeneous group, including a small minority of persistently poor*'. Na hen kwam een groot aantal onderzoekers uit uiteenlopende landen tot vergelijkbare uitkomsten: er is veel meer in- en uitstroom uit de armoedepopulatie dan op grond van eerder onderzoek werd verwacht (Duncan et al. 1993; Jarvis en Jenkins 1997; Leisering en Leibfried 1999; Whelan et al. 2000; Layte en Whelan 2003). Vooral Leisering en Leibfried (1999: 9) zetten de conclusies van het dynamisch armoedeonderzoek fors neer:

This approach has revealed that poverty conditions are far more transient than has hitherto been believed; poverty is often no more than an episode in the course of life and is actively overcome by most of those afflicted by it. [...] Experiences of poverty have a beginning, a specified duration, a certain course, and often a conclusion.

Hun onderzoek verleidde Giddens (2000: 92) tot de uitspraak dat '*... a surprising number of people escape from poverty*'.

De betrokken auteurs wijzen ook op de consequenties van hun onderzoek voor het publieke en politieke debat over armoede en sociale uitsluiting. In dit debat wordt te zeer verondersteld dat mensen duurzaam in armoede en achterstand verkeren, zoals blijkt uit veel gebruikte termen zoals 'armoedecultuur', 'sociale uitsluiting' 'onderklasse', 'maatschappelijke tweedeling', enz. Leisering en Leibfried merken op, dat deze termen impliciet veronderstellen dat een bepaalde categorie mensen duurzaam of zelfs permanent in een achterstandspositie verkeren. Uit hun eigen onderzoeksbevindingen blijkt echter dat deze assumptie geen regel, maar uitzondering is (Leisering en Leibfried 1999: 9).

Al deze studies betekenen echter niet automatisch dat de these van 'vertijdelijking' van armoede correct is. Zo liet eerder Nederlands onderzoek zien dat hoewel de meerderheid van de Nederlandse armoedepopulatie slechts tijdelijk arm is, er toch een aanzienlijke categorie is die duurzaam arm is (Muffels et al. 1998; SCP/CBS 1999; vgl. Snel et al. 2000: 39). Bovendien is vertijdelijking een proces dat op een dynamische manier worden moet onder-

zoekt. Het bestaande dynamisch armoedeonderzoek laat weliswaar zien dat veel mensen slechts tijdelijk arm zijn, maar de cruciale vraag is of dat vroeger anders was. De belangrijkste tekortkoming van het bestaande onderzoek over de duur van armoedeperiodes is dat niet is onderzocht of er in de loop der jaren daadwerkelijk sprake is van een toename van tijdelijke armoede. En hoewel dit niet direct gesuggereerd wordt door Beck, Giddens en anderen is het aannemelijk te veronderstellen dat een toename in de tijdelijke armoede betekent dat de duurzame armoede langzamerhand zal verdwijnen. De vraag is echter of we deze langdurige armoede zien verdwijnen.

Deze vraag klemmt des te meer daar de momenteel zo populaire these van de vertijdelijking van armoede evident in tegenspraak is met een andere, belangrijke denkrichting in sociaal-wetenschappelijk onderzoek, namelijk dat sprake is van toenemende inkomensongelijkheid (Nahuis en De Groot 2003) en van ‘... *the emergence and growth of an underclass in most advanced societies [that] has left society deeply split*’ (Betz 1994: 33). Onderzoekers wijzen op een groeiende tweedeling tussen enerzijds hooggeschoolde werknemers en anderzijds laaggeschoolden en hun families. Terwijl het de eersten economisch gezien voor de wind gaat, heeft de laatste categorie steeds minder economische en maatschappelijke kansen. In de hedendaagse kenniseconomie is weinig vraag naar laaggeschoolden, waardoor mensen zonder de noodzakelijke kwalificaties steeds sterker in de marges van de arbeidsmarkt verstrikt raken (in marginaal, veelal tijdelijk werk dan wel geheel uitgesloten van de arbeidsmarkt). Voor deze categorie kwetsbare werknemers en hun families is het idee van een ‘komen en gaan’ in en uit de armoede (Beck 1992) een verre illusie. Met andere woorden, vanuit de optiek van sociale uitsluiting en onderklassevorming ligt het eerder voor de hand dat mensen minder dan voorheen in staat zijn om uit armoede te ontsnappen, dat niet sprake is van een vertijdelijking maar juist van een verduurzaming van armoede (Kronauer 1998 en 2002; Gallie et al. 2003; Cantillon 2003). In dit artikel onderzoeken we daarom of de omvang van duurzame armoede in de loop der tijd veranderd is en zo ja, waarom dit het geval is.

Democratisering en meritocratisering van armoede

Voordat we onderzoeken of duurzame armoede aan betekenis verliest of dat het tegendeel het geval is, willen we eerst nagaan door welke sociale mechanismen vertijdelijking of verduurzaming van armoede verklaard zou kunnen worden.

In de visie van Beck hangt de vertijdelijking van armoede sterk samen enerzijds met het reeds genoemde individualiseringsproces en anderzijds met de tendens van democratisering van armoede. Uitgangspunt van Beck – en van Leisering en Leibfried (1999) die zich sterk op hem beroepen – is

dat armoede en werkloosheid niet meer, zoals vroeger, het lot van bepaalde sociale categorieën is. Armoede en werkloosheid kunnen iedereen overkomen, hangen minder samen met de sociale achtergrond van mensen, maar met ingrijpende (gewenste of ongewenste) levensgebeurtenissen en veranderingen in de persoonlijke biografie. Deze transities in de individuele levensloop impliceren enerzijds risico's om arm of werkloos te worden (individualiseringsrisico's) maar anderzijds ook mogelijkheden om uit armoede of werkloosheid te ontsnappen. Deze individualisering en vertijdelijking van armoede betekenen volgens Beck tegelijk een *democratisering* van armoede. Aangezien iedereen te maken krijgt met zulke individualiseringsrisico's die tot armoede kunnen leiden, blijft de ervaring van armoede niet beperkt tot de gebruikelijke onderkant van de samenleving. Zoals Leisering en Leibfried stellen:

... the experience of poverty as a temporary situation and a latent risk extends well into the middle classes, and it is not confined (if, in fact, it even was) to traditional marginal groups or to an excluded bottom third of society. [...] Poverty is not just a characteristic of groups or individuals, but in effect an event in the individual life course (Leisering en Leibfried 1999: 27-8).

Vertijdelijking en democratisering van armoede hangen in deze optiek dus onlosmakelijk met elkaar samen en zijn beide uitingen van de achterliggende tendens van individualisering van armoede en sociale ongelijkheid. Voor zover sprake is van een vertijdelijking van armoede, en dus van een afnemend aandeel duurzame armen, dan komt dat door de verandering van de achterliggende mechanismen die tot armoede leiden. Armoede is in de hedendaagse, geïndividualiseerde samenleving niet zozeer het resultaat van bepaalde groepskenmerken (gering opleidingsniveau, leeftijd, geslacht), maar van ongewenste levensgebeurtenissen (scheiding, ontslag, ziekte). Aangezien deze levensgebeurtenissen voorkomen in alle lagen van de bevolking, worden steeds méér mensen geconfronteerd met veelal tijdelijke ervaringen met armoede. Armoede wordt daarmee een steeds democratischer fenomeen.

Sociologen die het gevaar van sociale uitsluiting en onderklassevorming benadrukken, zien weinig in deze these van democratisering van armoede en sociale ongelijkheid. Volgens hen wordt armoede nog altijd bepaald door maatschappelijke factoren, vooral door een laag scholingsniveau. Laaggeschoolden zijn de 'nieuwe overbodigen' in de hedendaagse kenniseconomie en lopen een grote kans op sociale uitsluiting (Rosanvallon 2000; Cantillon 2003). In de hedendaagse postindustriële samenleving (Bell 1976), informatiesamenleving (Lipset 1981) of *credential society* (Collins 1979) wordt de sociale positietoewijzing steeds sterker bepaald door kennis en vaardigheden, verworven door formele educatie. Meer algemeen is sprake van verschuiving van *ascription* naar *achievement*. Volgens Bell vormen kennis, technische

vaardigheden en formele onderwijskwalificaties, en niet zoals vroeger geërfd bezit de belangrijkste basis van politieke en maatschappelijke macht (Bell 1976: 45). Collins betoogt: 'educational credentials have become the currency for employment' en '[t]he rise of a competitive system for producing an abstract cultural currency in the form of educational credentials has been the major new force shaping stratification' (Collins 1979: 183 en 94).

Dit perspectief sluit nauw aan bij meritocratiseringstheorieën (Parsons 1971; Pelleriaux 1998). Hoewel de meritocratiseringstheorie populair is, worden in de wetenschappelijke literatuur met betrekking tot de rol van opleidingsniveau in het stratificatieproces wel enige kanttekeningen geplaatst. Ten eerste blijkt dat opleidingsniveau niet zonder meer genomen mag worden als een puur 'meritocratische' variabele: het ouderlijke milieu speelt een aanzienlijke rol in de uiteindelijke verwerving van een opleiding (Blau en Duncan 1967; Breen en Goldthorpe 2001). Inderdaad kan niet gesteld worden dat opleiding alleen 'ability plus effort' (Saunders 2002: 559) is omdat ook deze zaken weer antecedenten hebben. Wel kan gesteld worden dat opleiding ontegenzeggelijk meer dan andere indicatoren bepaald worden door iemands eigen prestaties. Vaak wordt opleiding dan ook als 'meritocratische' variabele gehanteerd in dit type onderzoek (vgl. Saunders 2002; Van de Werfhorst 2007). Ten tweede kan gesteld worden dat het empirisch gezien nog maar de vraag is in hoeverre opleiding belangrijker wordt voor iemands plaats op de stratificatieladder. Recent onderzoek van Van de Werfhorst (2007) laat bijvoorbeeld zien dat in opleiding in Groot Brittannië steeds minder sterk samenhangt met iemands klassenpositie en dat het effect op inkomen niet duidelijk sterker wordt (zie voor een verder overzicht van studies op dit terrein eveneens Van de Werfhorst 2007). Eens te meer reden om uit te zoeken hoe dit zit voor Nederland en hoe opleidingsniveau de kans op (duurzame) armoede in de loop der tijd bepaalt. De keerzijde van deze veronderstelde meritocratiseringstendens is namelijk dat degenen met relatief weinig of geen formele onderwijskwalificaties ook in afnemende mate maatschappelijke kansen hebben. Het uiteindelijke gevolg zou kunnen zijn dat ze uitgesloten worden van de (formele) arbeidsmarkt en in armoede zullen vervallen, zonder veel kansen om daaruit te ontsnappen (Cantillon 2003; Gallie et al. 2003; Kronauer 1998 en 2002; Rosanvallon 2000).

Kort gezegd is er op de hedendaagse arbeidsmarkt een toegenomen vraag naar hogeschoolde en professionele werknemers. Hogeschoolde en professionele werknemers hebben daardoor de hoogste posities in de sociale hiërarchie: vaste banen, hoge inkomens en gunstige arbeidsvoorwaarden. Aan de andere kant van het spectrum worden laaggeschoolden geconfronteerd met een voortdurende verslechtering van hun positie. Vanuit dit perspectief bezien is de these van de democratisering van armoede op zijn minst vreemd. Eerder zou sprake zijn van een tendens van verduurzaming van armoede, met name onder laaggeschoolden.

Hypothesen

Er zijn dus twee tegengestelde visies op de ontwikkeling van duurzame armoede. Elk van deze visies leidt tot een aantal hypothesen. Voor sociologen die vanuit het individualiseringsperspectief naar armoede kijken, is er sprake van zowel een vertijdelijking als een democratisering van armoede. Enerzijds gaat men er vanuit dat armoede in toenemende mate vertijdelijkt: het aandeel tijdelijke armen neemt toe en het de duurzame armoede neemt af (hypothese 1a). Ook als gekeken wordt naar de armoedepopulatie verwachten we, dit perspectief volgend, dat het relatieve aandeel tijdelijk armen is toegenomen en dat van de duurzaam armen is afgenomen (hypothese 1b). Anderzijds meent men dat armoederisico's in toenemende mate democratischer verspreid raken en samenhangen met ongewenste levensgebeurtenissen (scheiding, baanverlies, ziekte, enz.) die in alle lagen van de bevolking voorkomen. Het effect is dat het risico van (duurzame) armoede democratischer is dan voorheen het geval was. We veronderstellen daarom dat groepskenmerken zoals een laag opleidingsniveau, sekse of leeftijd in de loop der jaren steeds minder belangrijk worden als determinant van (duurzame) armoede (hypothese 1c). Sociologen die vanuit het meritocratiseringsperspectief naar armoede kijken, komen echter tot heel andere assumpties over de ontwikkeling van (duurzame) armoede. Ten eerste ziet men als keerzijde van de dominante meritocratiseringstendens in de laatmoderne samenleving het ontstaan van een onderklasse. Dit perspectief veronderstelt dus dat steeds meer mensen duurzaam arm zullen worden (hypothese 2a), en dat de duurzaam armen een steeds groter deel van de armoedepopulatie gaan uitmaken (hypothese 2b). Vooral laaggeschoolden zouden een toenemende kans op (duurzame) armoede lopen (hypothese 2c). Meer algemeen wijzen meritocratiseringstheoretici op de verschuiving van *ascription* naar *achievement*. Dit betekent ook dat toegewezen kenmerken als sekse en leeftijd in de loop der jaren steeds minder belangrijk worden als determinant van (duurzame) armoede (hypothese 2d). Nadat we de empirische databron en meetinstrumenten hebben toegelicht, worden deze hypothesen in paragraaf 5 van dit artikel getoetst.

Data en meting

De empirische data die in dit artikel worden gebruikt zijn afkomstig uit het Sociaal-Economisch Panel (SEP). Het SEP is een jaarlijkse enquête onder leden van rond 5000 huishoudens (rond 10.000 respondenten). Het SEP geeft een samenhangende beschrijving van de sociaaleconomische situatie van huishoudens en personen, en van veranderingen daarin. Het SEP begon in 1984 en bestond tot en met 2002. Daarna werd het onderzoek voortgezet op basis van administratieve gegevens. In 2002 werd het huishoudinkomen echter al

niet meer met de enquête, maar op basis van administratieve gegevens vastgesteld. Omdat dit tot andere schattingen leidde, en moeilijk vergelijkbaar zijn met de gegevens op basis van de enquêtes maken we hier geen gebruik van dit laatste jaar. In dit artikel analyseren we gegevens afkomstig uit de periode van 1984 tot 2001, waarbij het inkomen slaat op het jaarinkomen uit het voorafgaande jaar.²

In dit artikel gaan we uit van de in internationaal armoedeonderzoek gangbare armoedegrens. Een huishouden met een beschikbare gestandaardiseerd huishoudinkomen van minder dan 60 procent van het mediane huishoudinkomen van het betreffende jaar worden als arm beschouwd (Eurostat 1998; vgl. Kangans en Ritakallio 2007). De welvaart van een huishouden wordt mede bepaald door het aantal personen dat van het huishoudinkomen moet rondkomen. Daarom wordt het inkomen gestandaardiseerd, dat wil zeggen het huishoudinkomen wordt gewogen naar de omvang en samenstelling van het huishouden.³ Binnen het SEP worden hierbij de door het CBS ontwikkelde 'equivalentiefactoren' gehanteerd: 1 voor de eerste volwassene in het huishouden, 0,38 voor iedere volgende volwassene in het huishouden en 0,15 tot 0,30 voor minderjarige kinderen, afhankelijk van hun leeftijd en positie in het huishouden. We vonden een sterke positieve samenhang tussen het jaar en het percentage arme huishoudens ($r=0,87$, $p<0,01$). Dit betekent dat het aantal arme huishoudens in de onderzochte periode (1984-2000) is toegenomen.

In de analyse worden nog diverse andere variabelen gebruikt. Omdat armoede op het niveau van huishoudens gemeten wordt, gebruiken we ook bij de andere variabelen de situatie van het hoofd van het huishouden. *Opleiding* slaat op het hoogst genoten huishouden van het hoofd van het huishouden gecodeerd in vijf categorieën. *Leeftijd* is de leeftijd van het hoofd van het huishouden. *Sekse* is ook gemeten als het geslacht van het hoofd van het huishouden (hogere scores staan voor vrouwelijk geslacht).

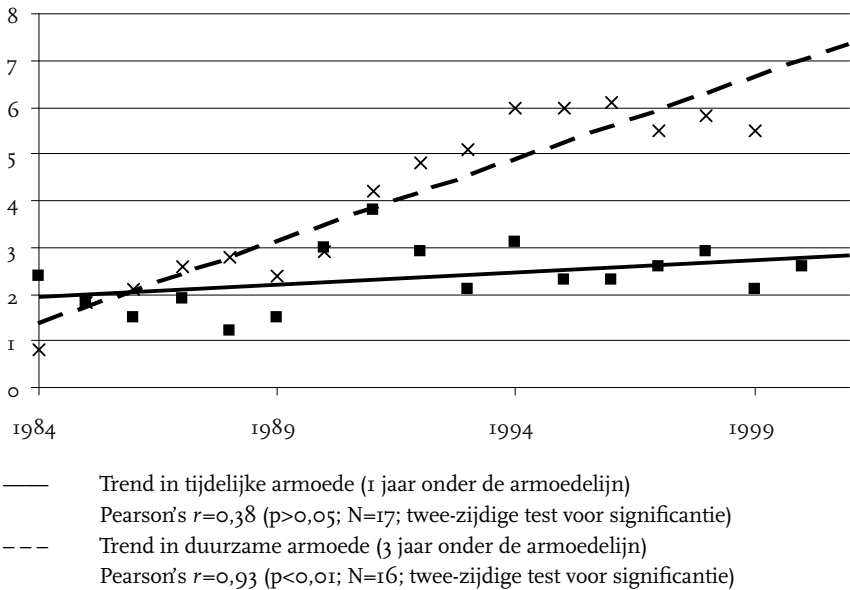
Resultaten

Meer tijdelijke en minder duurzame armoede?

Er is onder armoedeonderzoekers enige controverse over hoe duurzame armoede gemeten moet worden. Bij de tot voor kort gangbare methode werd uitgegaan van de totale armoedepopulatie op een bepaald moment, waarbij wordt nagegaan welk deel van de dan zittende populatie langdurig arm is en welk deel nog maar kort. Critici betogen echter dat deze traditionele 'point-in-time'-methode het aandeel langdurige armen overschat en het aandeel kortduurende armen onderschat. Immers, veel mensen die in de afgelopen periode korte tijd arm waren, zijn dat op het moment van meting niet meer en worden dus niet meegeteld. Bij de 'spell'-methode van dynamische armoedeonderzoek-

kers wordt daarom iedereen die in een bepaalde periode ooit (of meerdere keren) arm was meegeteld als deel van de armoedepopulatie, waarbij wordt nagegaan hoe lang de betreffende huishoudens of personen arm waren (Bane en Ellwood 1986; Leisering en Leibfried 1999; vgl. Snel en Karyotis 1998; Snel en Engbersen 2000). Dit verschil in methoden om duurzame armoede te meten, is echter vooral relevant indien sprake is van slechts één of een beperkt aantal meetmomenten. Omdat wij hier gebruik maken van een jaarlijks panel en per jaar de totale armoedepopulatie bepalen, menen we dat we mogen uitgaan van de traditionele 'point-in-time'-methode. Wanneer een huishouden in een bepaald jaar arm is en ook in de drie daaropvolgende jaren of langer, dan wordt hij of zij als duurzaam arm beschouwd. Om te bepalen of duurzame armoede is afgenomen, toegenomen of stabiel gebleven, hebben we voor ieder jaar het percentage tijdelijke armen (slechts één jaar arm) en het percentage duurzame armen berekend (minstens drie jaar arm) (zie figuur 1).

Figuur 1 Trends in tijdelijke en duurzame armoede in Nederland, percentages (1984-2000)

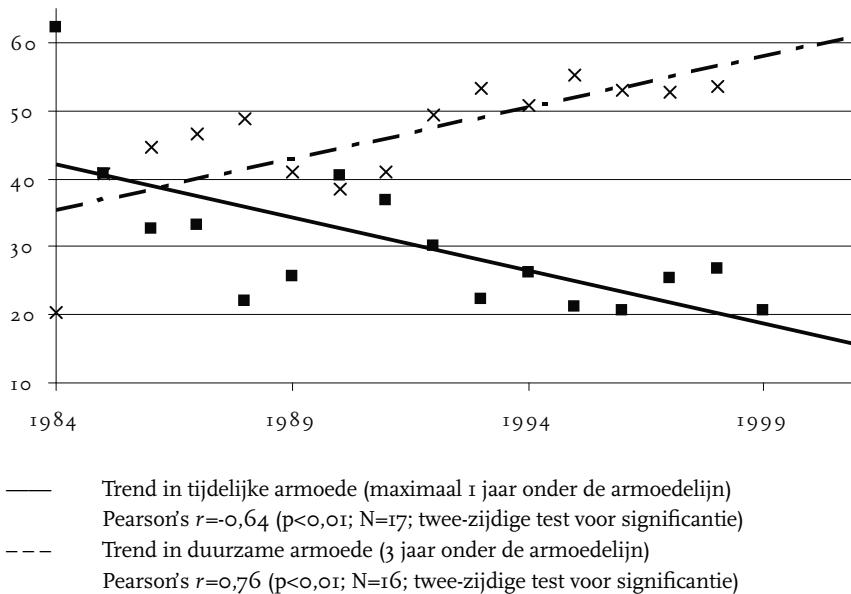

Hoewel hierboven reeds is vastgesteld dat in de onderzochte periode in Nederland de armoede is toegenomen, zegt dat gegeven helemaal niets over de stelling dat de armoede vertijdelijkt. Wanneer we echter, zoals in figuur 1, kijken naar de ontwikkelingen in de tijdelijke en duurzame armoede valt op dat de duurzame armoede in Nederland flink is gestegen (van 0,8% naar 5,5%). Deze stijgende trend is tevens statistisch significant, en de conclusie kan dan ook getrokken worden dat de duurzame armoede in Nederland daadwerkelijk

is gestegen. De tijdelijke armoede daarentegen stijgt nauwelijks (van 2,4% naar 2,6%) en de gevonden trend blijkt niet significant: Het blijkt dus dat de armoede in Nederland niet is vertijdelijkt. Hypothese 1a kan daarmee worden verworpen, en hypothese 2a kan worden aangenomen: in de Nederlandse populatie is de armoede aan het verduurzamen en niet, zoals zo vaak wordt gesteld, aan het vertijdelijken.

Gegeven de eerder gevonden toename in armoede is het verstandig om verder te kijken naar de ontwikkelingen binnen de armoedepopulatie. In figuur 2 wordt gekeken hoe de armoedepopulatie zich in de loop van de tijd heeft ontwikkeld.

Figuur 2 Trends in het aandeel van tijdelijke en blijvend arme mensen binnen de totale arme bevolking (1984-2000)

Op basis van figuur 2 kunnen we twee conclusies trekken. Als we naar de ontwikkeling van tijdelijke armoede (slechts één jaar) kijken, dan zien we dat het aandeel tijdelijke armen (als percentage van de totale armoedepopulatie) is gedaald van rond 40 procent in 1984 tot 20 procent in 2001. Tegelijkertijd is het aandeel duurzame armen gedurende de onderzochte periode significant toegenomen, van rond 40 procent in 1985 tot ruim 50 procent aan het einde van de onderzochte periode. Deze uitkomst betekent dat we het idee dat armoede in toenemende mate een tijdelijk fenomeen is, kunnen verworpen. Hypothese 1b kan daarmee worden verworpen en hypothese 2b kan worden aangenomen: armoede is in toenemende mate een duurzaam verschijnsel. In tegenstelling tot wat individualiseringstheoretici als Beck, Giddens, Leisering

en Leibfried beweerden, is er helemaal geen sprake van een vertijdelijking van armoede.

Samenvattend mag nu geconcludeerd worden dat de vertijdelijkingstheorie niet bepaald houdbaar is: Zowel in de gehele Nederlandse bevolking als binnen de armoedepopulatie blijkt van vertijdelijking geenszins sprake! Wel kan geconcludeerd worden dat armoede een steeds duurzamer karakter krijgt. In het nu volgende deel zal nader worden gezien of, zoals de Beck, Giddens en anderen stellen, armoede een fenomeen is dat niet slechts geconcentreerd is onder de *unhappy few*, of het inderdaad een ieder van ons in toenemende mate treft, en of het dus een steeds democratischer karakter krijgt. Ook zullen we nagaan of armoede, zoals de meritocratiseringstheorie stelt, in steeds sterkere mate geconcentreerd is onder laaggeschoolden.

Democratisering versus meritocratisering van armoede?

Nu we hebben ontdekt dat van een vertijdelijking van armoede geen sprake is, willen we vervolgens uitzoeken waarom armoede een steeds duurzamer karakter krijgt. Tabel 1 geeft de uitkomsten van een multilevel-analyse weer en laat zien in welke mate onderwijsniveaus, leeftijd en geslacht van invloed zijn op de duur van de armoede (1, 2, 3 of meer dan 3 jaar, dit laatste gecodeerd als 4) voor diegenen binnen de armoedepopulatie. Alle variabelen zijn vooraf gestandaardiseerd zodat we de sterkte van de effecten kunnen vergelijken.

Tabel 1 Een verklaring voor de armoededuur; multilevel-regressieanalyse; Beta's gepresenteerd (N=10.542 binnen 17 jaar)

	Model 0	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Constante	-0,14**	-0,13**	-0,16**	-0,16**	-0,15**
• Jaar		0,14**	0,13**	0,13**	0,12**
• Opleiding			-0,13***	-0,14***	-0,13***
• Geslacht (=vrouw)			0,10***	0,09***	0,09***
• Leeftijd			-0,09***	-0,08**	-0,08**
Interactie effecten					
• Opleiding X jaar					-0,05*
• Geslacht X jaar					0,02~
• Leeftijd X jaar					-0,07*
Varianties					
• Individueel niveau	0,98	0,98	0,95	0,95	0,95
• Jaar niveau	0,05	0,03	0,02	0,02	0,02
Slope opleiding*10-1				0,08	0,02
Slope geslacht*10-1				0,03	0,01
Slope leeftijd*10-2				0,09	0,03
Afwijking	29759,4	29753,8	29490,1	29448,4	29426,2
DF		1	3	3	3

Bron: SEP (1984-2001)

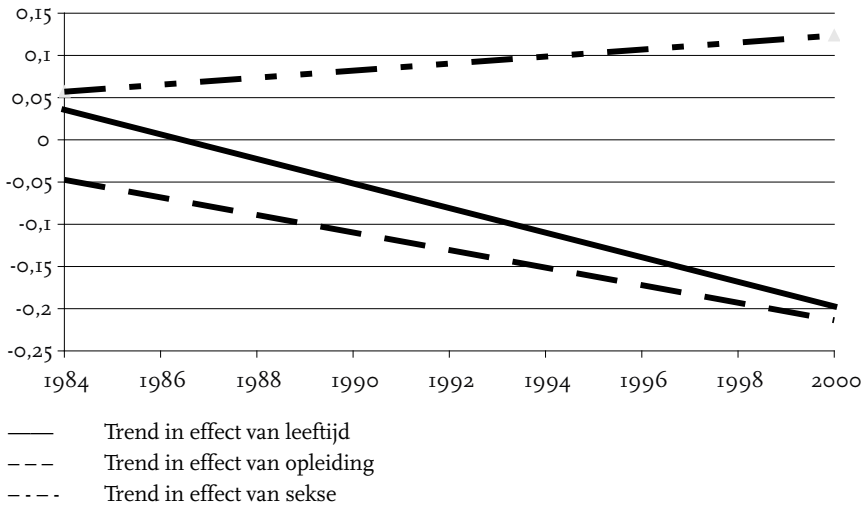
~p<0,10; *p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001 (twee-zijdige test voor significantie)

Zoals bij alle multilevel-analyses, zijn de geschatte modellen genest en kan met elk model worden getest of het nieuwe model beter bij de data past dan het vorige. In model 0 is de grootte van het multilevel-probleem geschat: ongeveer 5% van de variantie van de afhankelijke variabele kan verklaard worden door het jaar en ongeveer 95% van de variantie kan individueel verklaard worden.⁴ In het eerste model is wederom laten zien dat armoede steeds meer een duurzaam fenomeen wordt. Het volgende model laat zien dat mensen met een lager opleidingsniveau, vrouwen en jongeren grotere kansen op blijvende armoede hebben en omgekeerd, dat hoger opgeleiden, mannen en ouderen kleinere kansen op persistente armoede hebben.

Voordat wordt getest of deze effecten in de loop der tijd veranderd zijn, is in model 3 eerst getest of de effecten van leeftijd, geslacht en opleidingsniveau op de armoededuur door de jaren heen significant verschillen – wat inderdaad het geval is. Dit betekent dat een laag opleidingsniveau, vrouw of jong zijn op verschillende momenten verschillende gevolgen hebben. Het laatste model onderzoekt of deze effecten van leeftijd, geslacht en opleidingsniveau op de armoededuur in de loop der jaren kleiner of groter worden dan wel gelijk blijven (het interactieeffect van de drie onafhankelijke variabelen met jaar). We zien dat laag opgeleid zijn in de loop der jaren in toenemende mate tot duurzame armoede leidt. Hypothese 2b kan daarom worden aangenomen. We kunnen concluderen dat sprake is van een toenemende duurzame armoede omdat het voor laagopgeleiden steeds moeilijker wordt om uit armoede te ontsnappen.

Ook het effect van leeftijd en geslacht op duurzame armoede blijkt in de loop der jaren sterker te worden. Ook voor jongeren is het in de loop der jaren kennelijk toenemend moeilijk om uit duurzame armoede te ontsnappen. Hetzelfde geldt, zij het in beduidend mindere mate, ook voor vrouwen. Deze uitkomsten betekenen dat hypothese 2d verworpen moet worden. Figuur 3 laat zien hoe de omvang van deze drie effecten in de loop der jaren is veranderd (zoals berekend vanuit het gemiddelde en de interactie-effecten).

De figuur laat zien dat het verband tussen opleidingsniveau en de kans op duurzame armoede in de loop der jaren sterk toenam. In 1984 hadden hoogopgeleiden iets minder kans op duurzame armoede dan laagopgeleiden (zoals blijkt uit de negatieve waarde van het effect). In 2000 zijn de verschillen in kansen op duurzame armoede tussen hoog- en laagopgeleiden echter sterk toegenomen (het negatieve verband is met een factor 4 groter geworden). Hoogopgeleiden hebben steeds meer maatschappelijke kansen, dus minder kans op duurzame armoede, laagopgeleiden hebben steeds minder maatschappelijke kansen en dus meer kans op duurzame armoede. Deze uitkomsten zijn geheel in overeenstemming met de meritocratiseringstheorie.

Figuur 3 Trends in de effecten van opleiding, leeftijd en sekse door de tijd

De effecten van leeftijd en geslacht op de kans op duurzame armoede zijn in de loop der jaren ook toegenomen. Vrouwen hadden in 1984 een licht verhoogde kans op duurzame armoede, en deze kans wordt in de loop der jaren groter. Bij jongeren zijn de veranderingen veel groter. In 1984 hadden jongeren nog een iets kleinere kans op duurzame armoede dan oudere leeftijdscategorieën (blijkens het nog net positieve effect). In de loop der jaren is dit kleine voordeel van jongeren ten opzichte van ouderen echter verdwenen: voor jongeren is kans op duurzame armoede met de jaren sterk toegenomen. Beide laatste effecten (de grotere kans op duurzame armoede van vrouwen en jongeren) kunnen niet verklaard worden vanuit de meritocratiseringstheorie. Deze theorie voorspelt immers, net als overigens de democratiseringstheorie, dat het effect van toegewezen (*ascribed*) kenmerken van mensen zoals leeftijd en geslacht op hun maatschappelijke kansen steeds minder sterk wordt. Het tegendeel blijkt het geval.

Conclusies en discussie

In tegenstelling tot wat leidende sociologen zoals Beck, Giddens, Leibfried en Leisering ons willen doen geloven, is duurzame armoede in Nederland niet afgenomen. Onze analyse van armoede in Nederland tussen 1984 en 2000 laat juist zien dat er in de loop der jaren sprake is van méér duurzame armoede. De aanname dat armoede in laatmoderne samenlevingen steeds meer een tijdelijk verschijnsel kan dan ook worden verworpen. Er is geen sprake van een vertijdelijking van armoede, maar van een verduurzaming van armoede. Ook van de door genoemde individualiseringstheoretici aange-

kondigde democratisering van armoede is geen sprake. Voor laagopgeleiden, jongeren en in mindere mate ook voor vrouwen is de kans op duurzame armoede nu veel groter dan zeg twintig jaar geleden.

Deze toename van duurzame armoede onder laaggeschoolden komt overeen met de meritocratiseringstheorie. Volgens deze theorie wordt de maatschappelijke positieverdeling toenemend bepaald door verworven kenmerken (met name onderwijs). De keerzijde is echter dat degenen met weinig of geen formele kwalificaties geringe maatschappelijke kansen hebben. Zij zijn vaak aangewezen op een uitkering of, als ze wel werk hebben, op het arbeidsmarktsegment van ongekwalificeerd, veelal tijdelijk en laagbetaald werk. In beide gevallen – met een uitkering of werkend – is er grote kans dat laaggeschoolden arm zijn en blijven. Ander onderzoek laat zien, dat er in Nederland in de afgelopen decennia sprake is van groeiende categorie werkende armen, met name onder werkenden met geringe arbeidsmarktqualificaties (Snel et al., *te verschijnen*)

Een onverwachte uitkomst uit onze analyse is dat ook toegeschreven kenmerken (leeftijd en geslacht) belangrijker zijn geworden als determinant voor duurzame armoede. Dit is in tegenspraak met de meritocratiseringstheorie, maar ook met de door Beck en anderen verwoorde these van democratisering van armoede. Wat kan deze onverwachte trends dan wel verklaren? Onze bevinding dat duurzame armoede vooral is toegenomen bij vrouwen is in lijn met eerder onderzoek dat wijst op een feminisering van armoede (Vrooman en Hoff 2004; Hellendoorn en De Bruijn 1999). Om deze trend te begrijpen, moeten we ons ten eerste realiseren dat het hier niet gaat om vrouwelijke personen levend in arme huishoudens maar om arme huishoudens met een vrouw aan het hoofd; dus om ‘female headed households’. In de praktijk zijn dit merendeels alleenstaande vrouwen of eenoudergezinnen. Vrooman en Hoff (2004: 100, 101) noemen drie redenen voor de toenemende (duurzame) armoede onder deze ‘vrouwenhuishoudens’. In de eerste plaats is er een demografische ontwikkeling, de sterke groei van het aantal alleenstaande vrouwen en eenoudergezinnen onder invloed van de dominante individualiseringstendens. Gezien het hoge armoederisico van alleenstaande vrouwen en eenoudergezinnen leidt deze tendens vanzelf tot meer (duurzame) armoede bij deze categorieën. In de tweede plaats is er een schijnbare paradox tussen enerzijds de sterk toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen sinds midden jaren tachtig en anderzijds de toegenomen duurzame armoede. Volgens Vrooman en Hoff (2004: 99) is dit te verklaren doordat enerzijds vooral vrouwen uit niet-arme huishoudens (veelal met een mannelijke kostwinner) meer zijn gaan werken en anderzijds veel alleenstaande moeders die zijn gaan werken nog steeds arm zijn omdat ze vanwege zorgtaken slechts parttime kunnen werken. Ten slotte wordt gewezen op de vele hervormingen in de Nederlandse sociale zekerheid (bezuinigingen, vereenvoudiging van het stelsel, fraudebestrijding, meer nadruk op activering, enzovoorts) die in

de praktijk kennelijk tot meer (duurzame) armoede leiden. Alleen al het feit dat de uitkeringen tussen midden jaren tachtig en eind jaren negentig met rond 10 procent daalden, betekent dat steeds meer uitkeringsgerechtigden onder de (relatieve) armoedegrens vallen waarmee de kansen op duurzame armoede toenemen (Vrooman en Hoff 2004: 101).

Waarom ook bij jongeren sprake is van toenemende duurzame armoede is vooralsnog niet duidelijk. In ieder geval zijn hierover bij ons weten geen andere studies verschenen. Net als bij vrouwen, geldt wellicht ook bij jongeren dat de specifieke combinatie van enerzijds een terugtrekkende overheid en afnemende sociale bescherming en anderzijds toenemende competitie op de arbeidsmarkt grotere kansen op (duurzame) armoede creëren, met name bij jongeren met tekortschietende kwalificaties. Ook zou de daling in het minimumjeugdloon⁵ verantwoordelijk kunnen zijn voor de stijging in de duurzame armoede onder jongeren. Hoe dan ook, de in dit artikel gevonden patronen vragen om een nadere verklaring die in toekomstig onderzoek gegeven zou moeten worden.

Noten

1 De auteurs danken twee anonieme referenten, de redactie van *Sociologie* en de *LOBOCOPS* voor hun commentaar op een eerdere versie van deze onderzoeksnotitie. Bijzondere dank gaat uit naar Peter Mascini, Fabian Dekker en Jolien 'Suzy-Lee' Veensma voor hun waardevolle suggesties.

2 Als altijd bij onderzoek dat gebaseerd is op gegevens die zijn verkregen aan de hand van (schriftelijke) enquêtes, en zeker als het gaat om zeer 'gevoelige' onderwerpen als het inkomen waar niet iedereen vrij uit over wil praten, kan gesteld worden dat er een aanzienlijke meetfout aanwezig is. Het is zeer waarschijnlijk dat de gerapporteerde gegevens niet overeenkomen met de 'echte' inkomens van de huishoudens. Het is, echter, zeer onwaarschijnlijk dat deze gegevens helemaal niets zeggen over de 'echte' inkomens: de hier gehanteerde gegevens bestaan immers uit een rapportage over het inkomen plus een foutenmarge door moedwillige leugens, onwetendheid, of andere mogelijk verstorende elementen. Dit is totaal onproblematisch zolang deze gegevens onderling worden vergeleken: immers, het is niet aannemelijk dat deze meetfout in de loop der tijd sterk zal toenemen of afnemen. Het gebruik van deze gegevens wordt pas problematisch als gerapporteerde inkomens vergeleken worden met gegevens uit administratieve bestanden waarin de meetfout aantoonbaar lager ligt.

3 Indien de in internationale literatuur minder gebruikelijke 'absolute' armoedegrenzen per jaar worden gehanteerd, zoals in een voorloper van dit artikel, worden *grosso modo* dezelfde resultaten geboekt (vgl. Snel en Achterberg 2006).

4 Hoewel uit de tabel blijkt dat het multilevel-probleem beperkt is – slechts 4,8 % van de variantie wordt bepaald door het bovenindividuele niveau – is gegeven de aard van de hypothesen die veronderstellen dat de effecten van opleiding, geslacht en leeftijd in de tijd veranderen, toch gekozen voor multilevel-analyse.

5 Zie hiervoor bijvoorbeeld <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/1999/1999-0196-wm.htm>, laatst bezocht: 12 februari, 2008.

Literatuur

- Achterberg, P. en E. Snel (2006) Poverty: Temporalization or Durabilization? An Analysis of Social Inequality in the Netherlands (1984-1998). Paper gepresenteerd op de RC28 Springmeeting, Nijmegen.
- Bane, M.J. en D. Ellwood (1986) Slipping in and out of Poverty: The Dynamics of Spells. *Journal of Human Resources* 12, 1-23.
- Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity*. Londen: Sage.
- Beck, U. en E. Beck-Gernsheim (2002) *Individualization. Institutionalized individualism and its social and political consequences*. Londen: Sage.
- Bell, D. (1976) *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Harmondsworth: Penguin.
- Betz, H.-G. (1994) *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. New York: St. Martins Press.
- Blau, P.M., en O.D. Duncan (1967) *The American Occupational Structure*. New York: Wiley.
- Breen, R. en J.H. Goldthorpe (2001) Class, Mobility and Merit: The Experience of Two British Cohorts. *European Sociological Review* 17, 81-101.
- Breen, R. en J.H. Goldthorpe (2002) Merit, Mobility and Method: Another Reply to Saunders. *British Journal of Sociology* 53: 575-582.
- Bruce, S. (2002) *God is Dead; Secularization in the West*. Oxford: Blackwell.
- Cantillon, B. (2003) *De Nieuwe Sociale Kwesties*. Antwerpen: Garant.
- Collins, R. (1979) *The Credential Society: An Historical Sociology of Education and Stratification*. New York: Academic Press.
- Duncan, G., B. Gustafsson, R. Hauser, G. Schmauss, H. Messinger, R. Muffels, B. Nolan en J. Ray (1993) Poverty Dynamics in Eight Countries. *Journal of Population Economics* 6, 215-234.
- Eurostat (1998) *Recommendations from the Task Force, Working Group 'Statistics on Social Exclusion and Poverty*. DOC/E2/SEP/5/98 Eurostat.
- Gallie, D., S. Paugam en S. Jacobs (2003) Unemployment, Poverty and Social Isolation. Is There a Vicious Circle of Social Exclusion? *European Societies* 5, 1-32.
- Giddens, A. (2000) *The Third Way and Its Critics*. Cambridge: Polity Press.
- Hellendoorn, M. en J. de Bruijn (1999) Overheidsbeleid en Armoederisico's van Vrouwen. In: G. Engbersen, C. Vrooman en E. Snel (red.) *Armoede en Verzorgingsstaat. Vierde Jaar-rapport Armoede en Sociale Uitsluiting*. Amsterdam: AUP, 109-127
- Jarvis, S. en S.P. Jenkins (1997) Low Income Dynamics in 1990s Britain. *Fiscal Studies* 18, 1-20.
- Kangas, O. en V.M. Ritakallio (2007) Relative to What? Cross-National Picture of European Poverty Measured by Regional, National and European Standards. *European Societies* 9, 119-145.
- Kronauer, M. (1998) 'Social Exclusion' and 'Underclass' – New concepts for the analysis of poverty. In: H.J. Andreß (red.) *Empirical Poverty Research in Comparative Perspective*. Aldershot: Ashgate, 51-75.
- Kronauer, M. (2002) *Exklusion; Die Gefährdung des Sozialen im Hoch Entwickelten Kapitalismus*. Frankfurt: Campus.
- Layte, R. en C. Whelan (2003) Moving in and out of Poverty. The Impact of Welfare Regimes on Poverty Dynamics in the EU. *European Societies* 5, 167-191.
- Leisering, L., en S. Leibfried (1999) *Time and Poverty in the Welfare State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lipset, S.M. (1981) *Political Man; Expanded and Updated Edition*. Baltimore, MD: John Hopkins University Press.

- Muffels, R., E. Snel, D. Fouarge en S. Karyotis (1998) Armoedecarrières. Dynamiek en Determinanten van Armoede. In: G. Engbersen, C. Vrooman en E. Snel (red.) *Effecten van Armoede. Derde Jaarrapport Armoede en Sociale Uitsluiting*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 45-65.
- Nahuis, R. en H. de Groot (2003) *Rising Skill Premia: You Ain't Seen Nothing Yet*. Den Haag: Centraal Planbureau (CPB Discussion Paper 20).
- Parsons, T. (1971) *The System of Modern Societies*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Pelleriaux, K. (1998) *De Keerzijde van Onderwijsdemocratisering*. Brussel: VUP (Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie)
- Rosanvallon, P. (2000) *The New Social Question: Rethinking the Welfare State*. Princeton: Princeton University Press.
- Rose, R. en I. McAllister (1986) *Voters Begin to Choose: From Closed Class to Open Elections in Britain*. Beverly Hills: Sage.
- Saunders, P. (2002) Reflections on the Meritocracy Debate in Britain: A Response to Richard Breen and John Goldthorpe. *British Journal of Sociology* 53, 559-574.
- SCP/CBS (1999) *Armoedemonitor 1999*. Den Haag: SCP/CBS.
- Snel, E., J. de Boom en G. Engbersen (2008) The Silent Transformation of the Dutch Welfare State and the Rise of In-Work Poverty. In: H-J. Andress en H. Lohmann (red.) *The working poor in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Snel, E. en G. Engbersen (2000) Modernized Poverty: Individualization, Concentration and Embeddedness. In: J. Berghman, A. Nagelkerke, K. Boos, R. Doeschot en G. Vonk (red.) *Social Security in Transition*. Den Haag: Kluwer Law International, 63-76.
- Snel, E., G. Engbersen en C. Vrooman (2000) Arm Nederland: Verandering en Bestendiging van Armoede. In: G. Engbersen, C. Vrooman en E. Snel (red.) *Balans van het Armoedebeleid. Vijfde Jaarrapport Armoede en Sociale Uitsluiting*. Amsterdam: AUP, 13-52.
- Snel, E., en S. Karyotis (1998) Does Poverty Last Forever? Dynamics of Being on Social Assistance in the Netherlands. *Netherlands' Journal of Social Sciences* 34, 44-60.
- Van de Werfhorst, H.G. (2007) Scarcity and Abundance: Reconciling Trends in the Effects of Education on Social Class and Earnings in Great Britain 1972-2003. *European Sociological Review* 23, 239-261.
- Vrooman, C. en S. Hoff (2004) The Feminisation of Poverty – Women as a Risk Group. In: C. Vrooman en S. Hoff (red.) *The Poor Side of the Netherlands. Results from the Dutch poverty monitor 1997-2003*. Den Haag: SCP/CBS, 93-110.
- Whelan, C.T., R. Layte, D. Maitre en B. Nolan (2000) Poverty Dynamics. An Analysis of the 1994 and 1995 Waves of the European Community Household Panel Survey. *European Societies* 2, 505-531.